

BALÁZS ATTILA

Sorsváltások mindennapjai, háborúkkal, párbajokkal

VÁRADY TIBOR LIBATOLL ÉS TÖRTÉNELEM CÍMŰ KÖNYVÉRŐL ÉS ANNAK APROPÓJÁN FELETTÉBB SZABÁLYTALANUL

„The secret source of Humor itself is not joy, but sorrow.”
(Magának a humornak a titkos forrása nem az öröm, hanem a bánat.)
Mark Twain

Nikola Tepić hadnagy féltestvére volt annak a Milan Tepić őrnagynak, aki a Jugoszlávia szétesését eredményező háborúban szerb oldalon Bjelovarnal felrobbantotta magát a lőszerakkal együtt, hogy az ne jusson horvát kézre. Milan Tepić őrnagyról később utcákat neveztek el, tereket és parkokat Szerbiában, de ennek az írásnak a bevezetője nem róla szól, hanem a kevésbé híres Nikoláról, aki a csáktornyai (Čakovec) katonai felderítők parancsnoka volt. Jó humorú, kitűnő megfigyelőképességű, türelmes ember, ám gyakorta mégis fölényes, és mégse végtelen cernájú. Történt márpedig az a mindenkit megmozgató nagy gyakorlat után, hogy a közlegénység jól kipihente magát, és akkor szép lassan kezdődött minden előlről. Nőttön-nőtt a feszültség újfent a nemzeti és egyéb hovatartozás alapján, folytatódott az egyre hangosodó, bár még rejtett cigányozás, siptározás, mi nem, egészen abszurd vonalakon csomósodtak-izmosodtak az ellentétek: soványak a kövérek, alacsonyak a magasak és ki tudná megmondani, kicsoda ki ellen még, milyen okok és indulatok, indokok mentén igen vagy nem. Tepić hadnagy túrta egy ideig, végül nem bírta tovább, riadót fújt, teljes felszerelésűt, odaállt személyesen ő – a jugoszláv néphadsereg hivatalos maratoni bajnoka – a csapat élére, majd tempós futólépésben elindult, midőn kinyílt előtte a kaszárnya kapuja.

Erdők-mezők, árkok-bokrok, madarak-fák-villanypóznák, bakterházak, hegyek és völgyek maradoztak el a loholó osztag mögött. Mikor az Úr könyörületére végül is a hadnagy megállt, a szakasz szinte teljesen széthúzódott mögötte. Az emberek nyelve földig ért, már alig tántorgott valamennyi, majd beérvén a parancsnokot, nem egy közülük lehajolt, s a térdére támaszkodva a tüdejét igyekezett kiköpní. Volt olyan is, aki hányt. Mielőtt pihenőt adott volna a sok kilométer után, Nikola Tepić hadnagy levette a sapkáját, s igazság szerint ő is igyekezvén visszanyerni lélegzetét, végigsimította kefehaját, miközben odafordult a bíborból hamuszürkévé vált arcú őrmesteréhez:

– Látod Balázs, látod... most mennyire egyforma mind.

Ennyit mondott, aztán kiadta a parancsot a táborverésre. Azon az éjjelen úgy horkolt a jónép a forszírozott menetelés után, mint a lágerfogyok Radnóti Miklós költő második világ-

háborús *Hetedik eclogájában* és egyéb költeményeiben.¹ Újabb szóváltás egy szál sem. Mielőtt maga is elaludt volna, az őrmester még hallgatta egy darabig a közeli patak csörgedezését, és megelégedéssel bólintott, amikor a hadnagy sátrában is felzengett a horkolás. Aztán elrepült ő is az álmok szárnyán valahová. Arra már nem emlékszik pontosan, hogy hová.

Újvidékre/Novi Sadra?

Haza.

Nos, Várady Tibor újabb nagybecskereki apai és nagyapai ügyvédhagyatékot feltáró könyvében – *nota bene!* az imént elmondott történet ezért is érdekes – a szerző jómagam idézi egy itt a maga bonyodalmaival együtt végigmesélhetetlen üggyel kapcsolatban a Nobel-díjas Kertész Imre *Végső kocsmá* című művének tizenhatodik oldalát, amelyen az áll félreolvashatatlanul, hogy a „zsidó” csak az antiszemita számára egyértelmű kategória – főleg így, ugye, hogy nem rokonszenven néznek rá –, s hozzáfűzi sommásan: szerinte ez vonatkozatható a vajdasági/délvidéki magyarokra is. Ahogy minden más embercsoportra ugyancsak. Folytatásban megjegyzi még, hogy egy embert nem határozhat meg egyértelműen a faji, etnikai, de még a történelmi hovatarozása sem, amivel persze egyáltalán nem akarja cáfolni a lehetséges sorsközösséget. Mert olyan igenis létezik. És itt a szépirodalom vizeire tér, mondván: van úgy, hogy nagyon hasonlítunk egymásra. TALÁN, HA ELFÁRADUNK, állapítja meg, s itt idézi nem Radnótit, hanem egy másik költőnket, Kosztolányi Dezsőt meg az ő elcsigázott kalauzáznak megkapó történetét, aki fáradtságában közönséges utassá lesz. Olyanná, mint egy ember. – Ez részben illik Nikola Tepić hadnagyra is, aki aligha olvasta Kosztolányit. Még inkább az egymás ellen több szörnyű háborúba keveredő, egymásra lövöldöző legénységére nézve módfelett tanulságos történet. (V. T. a széteső Jugoszlávia egyik agonizáló szakaszában igazságügy-miniszter volt, ezért is érdekesek a következtetései, a rengeteg esetből levont tanulságai.)

Apropó: háború. Ok-okozati összefüggésekben benne van ebben a könyvben a háborúk nem csak egymás után, de egymásból való következése úgyszintén. Még ha összenézve ezt a kötetet az előzővel (*Zoknik a csilláron, életek hajszálon*) mindkettőben az idő gyakorta csapong is, vele együtt mi is, akár egy modern regény esetében, ennek ellenére vagy ezzel együtt a sorjázó összefüggések nyilvánvaló evidenciát képeznek, evidens tanulságokkal szolgálnak. Megmutatják a legkülönfélébb bírósági ügyeken keresztül azokat a csapdákat, amelyekbe minduntalan belesétálunk, semmit se – vagy nem eleget – tanulva a már megtörténtekekből. Pedig az említett tanulságok levonása tálcán kínálkozik. Bárki segítsége nélkül is. Közöttük a *nacionalizmus* buktatójára való többszöri figyelmeztetés.

Csakugyan szomorú tény, hogy a valóságban nagyon kevesek tudnak okulni a múltból. Talán épp azért, mert olyan kisemberek, akik nem fogékonyak a történelem gyakori intelmeire. Szellemileg nem nőttek fel ahhoz, bonyolult a feladvány, komplikált a lecke. Legyenek szerbek, magyarok, németek, szlovákok, ruszinok, románok, akárcik, nem értik a saját vergődésüket a történelemben, képtelenek a dolgokat kauzális összefüggésükben látni, következtetésképp mindig másokat okolnak a vélt és valós problémákért. Képtelenek hallgatni az intó szóra, s nincs akkora útszakasz se időben, se térben, amellyel végérvényesen, mindenkorra ki lehetne belőlük masíroztatni a téveszmékre épült érzést. – Miként azt is, úgy látszik, lehetlenség elérni, hogy amennyiben adott helyen és pillanatban a többséghez tartoznak, annyi-

¹ Radnóti Miklós idevágó verseit Francis R. Jones ültette át angolba *Camp Notebook* címmel, s a fordítással készült interjú a *Hungarian Review* Volume IV., No. 6 számában olvasható.

ban értsék meg, a kisebbségek jogainak érvényesítési kísérlete nem eleve ellenük szóló igyekezet. A kisebbség részéről ez nem okvetlenül nacionalizmus, még kevésbé *sovinizmus*. A többségek részéről pedig *amnézia* azokra az időkre nézve, amikor még ők voltak kisebbségben, csak éppen fordult a kocka a történelem izgalmas és fordulatos, fejlett drámaírói tehetségről tanúskodó, gyakorta akciófilmhez illő cselekmény-bonyolításának köszönhetően.

Ugyanakkor leggyakrabban nem is memóriazavarról beszélhetünk, hanem egyszerűen: szívből jövő *revansról*. Amolyan visszavágó mérközésről. Persze, enyhe kifejezés. Pl. az újvidéki „hideg napokra”.

Tehát HÁBORÚ, hogy hozzam vissza a kulcsszót. A háború, íme, hát, mint időstrukturáló tényező. Ahogy valamely egyre ritkább ihletett pillanatomban sikerült megfogalmaznom a saját tollammal V. T. kortársaként: mint bárány szájából farkasfogak, a háborúk úgy meredeznek ki az idő végtelen anyagából fogódzól a bizonytalan emlékezetnek. Ahogy hegymászónak a kötél és a szeg. Háború nélkül sokkal elveszettebbek lennénk, körülményesebben tájékozódnánk, még sincs nála rémisztőbb, szomorítóbb, utálatosabb és fölöslegesebb. Meg leírhatatlanabb. Aztán mégis folyton háborúzunk, és folyton leírjuk. – Idáig szólok idézőjelek nélkül, és itt egy kicsit magamról még, aki őrmesteri rangot szereztem a jugoszláv néphadseregben (JNA). Civilben mindig is szerettem olvasni, és olvastam Várady Tibornak ama karkai ihletésű, *Az egérszürke szoba titka* című regényét is, de az most más lapra tartozik. Bár Kafka, úgy látszik, nem tud kimaradni sehonnan se, így a nagybecskereki családi házban hosszú évek során az ügyvéd apánál és nagyapánál felgyülemlett periratokból sem, legyenek azok ténylegesen a tyúkperek kategóriájába tartozóak, vagy jelentősebbek. Egy-egy történelmi sorsfordulattal szorosabban összefüggőek, amelyek egyben a fő cselekményszál hajmeresztő kanyarulatait is jelentik.

Háború tehát.

Nagyapám, mert folytatnám az asszociációt, nyugodtan szerepelhetnének a Várady-aktákban. Mint húsvér hősök – egyike súlyos sebesülést szerzett *felderítő* (ez hagyomány, úgy látszik, nálunk, hogy a katona felderítő) közlegény a jugoszláv partizánok magyar alakulatában (Petőfi brigád), másikja összefagyott, szerencsére valahogy mégis élve maradt honvéd zászlós a magyar hadra nézve végzetes Don-kanyarból –, ezek a nagytaták elsősre mindig a háborút használták a dolgok praktikus időbeli elhelyezésére. Meghatározásul ahhoz, mi mikor történt: ez az első, amaz a második világháború előtt, közben, utána, a kettő között stb. Amolyan pontosításként szerepelt aztán, hogy közvetlenül, illetve netán jóval előtte vagy jóval utána stb. Léteztek magyar idők, régi jugoszláv idők, ilyesmik. Monarchia. A török időkig ritkábban jutottak el a kisöreges, de néha felemlítődött. Érdekes volna szemügyre venni, mi-mindenen kaptak hajba rendre, mely parázs vitáknak általában apám megjelenése vetett véget. Hosszú lenne ezekre a konfliktusokra bővebben kitérni, és nem is ismerem pontosan az egymásnak feszülő érveket, bár felnőtt fejjel most már eléggé jól tudhatom, mi lehetett a háttérben.

Mindegy, lényeg az, hogy amikor csak teheték, nagyapám egymást perelték be apámnál, aki nem volt ügyvéd, még kevésbé bíró, ám valamiféle veleszületett érzéssel osztogatta jobbra-balra az igazságot. Utolsó fegyverként üvöltött, amikor már nem jutott eszébe semmi más, és olyankor általában csend lett.

Gyerek voltam, nem értettem pontosan, mi folyik. A nagyapák is eléggé gyermekesen viselkedtek, apám dühe láttán behúzták a fejüket, mindannyian lapultunk. Várady Tibor két

utóbbi könyvét bújva ezek a pillanatok jutnak eszembe családom múltbéli életéből, miközben roppant sajnálom, hogy apám ezeket az „afférokát” például sosem vetette papírra. El volt foglalva a kabarés szövegeivel, amelyek bizony többnyire a napi politika dolgaira való reagálások voltak, és sajnos kérészéletűnek bizonyultak. Még csak nem is voltak igazából elszomorítóak. (...NO REAL BLUES...) Ezért gyakran irigykedve gondolok Váradyra, akinek akkora kiemeríthetetlen kincsesbánya jutott, hogy nem győzi kiaknázni. Nagyon segítene engem a regényírásban, így viszont marad inkább a képzelet.

Ugyan az se rossz. Az egyik citrom, a másik narancs, végeredményben abból lesz a citrancs.

Tényleg, minden csupán a keveredés arányainak kérdése? Vacak kis megállapítás, itt olvasható írás szempontjából azonban rendkívül hasznos ez az üvöltő közhely. Ugyanis szinte kézen fogva kalauzol el bennünket a „libatollas” második könyv százötvenhatodik oldalára, ahol a félelmetes, ledőléssel fenyegető aktafalnál időző unoka-fi, Várady Tibor nemzetközileg elismert jogtudós – mondtuk, igazságügy-miniszter a vérfürdőben odaveszett hajdani Jugóban – példának okáért egy a negyvenes évekből származó válóper iratainak kapcsán elmereng a múlt megőrzésének eléggé bizonytalan mivoltán. Bár elismeri, hogy egy válóper papíryanaga több olyan tényt és – az ő kifejezésével élve: – *hangulatkörnyezetet* villanthat elő, melyekre talán a szereplők se emlékeznek már, ha még élnek, mégis sok a megválaszolatlan kérdés. Mondja, hogy több irat kapcsán igyekezett utánanézni: kerek egészében mi is történt? Itt-ott ráakadt még valamire, a legtöbb esetben azonban nincsen folytatás és nincsen magyarázat.

Vízbe vesző nyomok. A nyomkövető kénytelen feladni.

Rendszerint az is kiderült a helyszínrre nézve – folytatja –, hogy az iratokban szereplő bánáti családok már nincsenek is ott. Sokan még a közelben sem. Már egyáltalán nem is bánáti családok ezek az egykori tisztántúli famíliák. És ami a legrosszabb, távozásakor az emlékek is szétszóródtak. Elporladtak. Ám, ahogy megállapítja, más veszélyek is leselkednek az emlékekre, ilyen az *emlékkisajátítás*. Ezzel kapcsolatban meséli el, hogy az újabb kori történelem egyik legborzasztóbb megszárulásának helyszínén, Srebrenicán – Ratko Mladić tábornok teljes megőrlésének színterén (megjegyzés részemről, B. A.!) – tartott előadást, és az azt követő beszélgetés során egy helyi egyetemista lány elpanaszolta: immár annyi politikus, történész, nemzetközi szervezet és egyéb verseng abban, hogy elmondja, mi is történt ott, hogy a túlélő srebrenicai lakosság elveszítette tulajdonjogát a saját emlékei felett.

Amit a fentiekhez hozzáfűz Várady, ironikus-szarkasztikus humorának egyik gyöngyszeme. Úgy fogalmaz, hogy a bánáti emlékek birtoklásáért „nem ilyen nagy a tülekedés”. Mondja, hogy ott repedezett mozaikkockák maradtak, melyekből néha valami összeáll. Ezeket a kockákon billegve botlik bele újfent a kérdésbe, hogy ténylegesen az-e az emberi valóság, ami írásban rögzült, vagy esetleg a folytatódó emlékezetben. Aztán itt mindjárt arra céloz, hogy valószínűleg a valóság szóban forgó ingatagsága mozgatta és mozgatja azokat a szenvedélyes jegyzőkönyvolvasókat is, akikkel oly sokszor találkozik. Ők a teljes valóságot várják el a jegyzőkönyvtől. Azt a lehetetlenséget, hogy minden megmaradjon.

Nos, itt jut el V. T. egy körmönfont gondolatig, melyben ezeket a „szenvedélyes jegyzőkönyvolvasókat” költőkhöz hasonlítja. Olyanok ők – így fogalmaz –, akik képlékeny talajon mozognak. Érveiket, becsületüket, hevületüket egy olyan valósághoz kötik, mely fél órával később nincsen már. A poétákhoz hasonlóan az ihletett jegyzőkönyvolvasók is érintik a tu-

datalattit, de – ami talán ennél még költőibb – elsősorban egy eltűnő valóságra összpontosítanak, és sikerül azt jobbik esetben lángra lobbantaniuk. Éppen akkor, amikor az átlép a feledés küszöbén. Sajnos azonban – és ez a szenvedélyes jegyzőkönyvpoézis balsorsát mutatja –, ami jegyzőkönyvbe kerül, az nem csak hogy múlandó, de nem is az, ami valójában történt. Mert jegyzőkönyvbe bekerülhet például az, hogy egy szavazás előtt N. N. egy másik megoldás mellett foglalt állást, kijavításra kerülhet ez vagy az, közben a lényeg elsikkad: kimarad a vörös fül, az indulat, a többi résztvevő ritmikus ingadozása az értetlenség, ellenszenv és rokonszenv között. Kimarad a tulajdonképpeni alkotás. Az eljárási megszokások nem hagynak teret a valóságnak.

Hát még az *álmoknak*, ugye – fűzném hozzá –, így a szenvedélyes álmovadászok más utakon járnak. De az egy másik történet megint. Bár valahol a végtelenben találkozhatnak a szenvedélyes álmovadászok a szenvedélyes jegyzőkönyvolvasókkal, mert azt is tudjuk – pl. Radoslav Petković szerb író után szabadon, aki az ellenkező irányból közelít ugyancsak kellő szenvedéllyel –, hogy Velencében van egy kis árnyékos, útvesztős kert, annak mélyén egy vadszőlő befutotta fal. Nos, aki azon a falon kellő türelemmel és konoksággal a kaput megtalálja, simán átléphet az egyik történetből a másikba.

Nos, ehhez fűződően mondható még el, amit kevesen tudnak, és első hallomásra olyan, mint ha valakiben súlyosan összekeveredett volna a valóság a képzelet világával – a velencei kapu magában az agyában van, ezzel együtt a lelkében is –, hogy az amerikai vadnyugat messze földön híres figurája, bölényölő Buffalo Bill egykoron járt az az idő tájt még Magyarországhoz tartozó Nagybécskereken. Így van, de akkor már az ő hatalmas, hihetetlenül népszerű western-cirkuszának élén, sikeres igazgatóként lovagolt be oda Bill, az élő legenda, eredeti nevén William Cody. 1906-ban történt a dolog, és vele tartottak az egykori nyugati határvidék elengedhetetlen élő kellékei: az indiánok. Közöttük egy ideig – említett turné előtt – ott volt látható a híres szíű törzsfőnök, Ülő Bika ugyancsak, aki később megelégette a mutogatást, kilépett a buliból, meg is ölték, de ez megint egy másik történet.

Nagybécskereken, mai Zrenjaninban nélküle kergették hát a rézbőrű harcosok – szemzőgükből jó gáziért – az előlük menekülő postakocsit. A tehenésziúk a lovaglás és a lassózás ördögös ügyességével kápráztatták el a népes közönséget, mások a halálpontos célba lövést demonstrálták. Közöttük egy alacsony termetű, szelíd tekintetű hölgy, aki később korai feministává lett: Annie Oakley. Róla azt mesélték, hogy egyszer II. Vilmos császár személyes kérésére háttal állva, tükörből lelőtte a kajla hamut az uralkodó füstölgő szivarjának a végéről. És volt ott még sok jeles személy az Egyesült Államokból, de hogy mindez bizarrabb legyen, Buffalo Bill show műsorához utóbb kozák lovasok is csatlakoztak, japán samurájok és ki tudja még, kik nem, örök bizonyítékeként annak, hogy szórakozás kell a jónépnek, s amíg az tart, a kenyérről meg lehet feledkezni.

Végül, persze, az óriásivá duzzadt cirkusz szedte sátorfáját, s gördült tovább vonatkereken, mert ugyebár THE SHOW MUST GO ON. Csak már éppen másutt. Elmentek Buffalóké Pancsovára, aztán Temesvárra, és még sok helyre a mai Romániában. Kivándoroltak ezen írás keretei közül, sajnos úgy, hogy a Várady-hagyatékban, úgy látszik, nem maradt utánuk semmi. Bár még – ahogy elnézem a könyv hátlapján látható, roskadozó polcot – nem kell felhagyni a reménnyel. Még akadhat ott Súlyomszem számára valami nyom. Még ott lapulhat valamelyik pontján valami erről szóló, leporolható ügyvédi irat. Még-még... (lesz itt még egy

harmadik könyv is). Mert tény, példának okáért, hogy egyszer Buffalo Bill indiánjai kocsmái verekedésbe keveredtek. Nem bírták volna tényleg az alkoholt, vagy mi lehetett, mi okozta a bajt, jegyzőkönyv tanúsága és egyebek nélkül, íme, sosem tudjuk meg pontosan. Mindenesetre az a rumli Pesten történt, így nem érint most bennünket, viszont a cirkusz egyik műorszám, a porondra került vadnyugati pisztolypárbaj visszairányíthat minket a lőfegyver feltalálása után történelemalakító tényezővé vált ólomhoz, mellette az eseményeket lejegyző libatollhoz. Galilei történelmi kísérletéhez? Nem, de pillanat erejéig még a kezünkben tartott könyv egyik fejezetéhez, amely a becskerekai párbajozásokról szól a *magyar párbajvívás* tükrében. – Utóbbi a kötet egyik főmotívumát képezi.

El tudom képzelni, ahogy az örökké egymásnak ugró, baloldali meg a jobboldali beállítottágú nagyapám végül az elvi vitát párbajozásra viszi, bár fogalmam sincs, engedélyezett volt-e az ilyesmi családon belül. Várady Tibor könyvéből értesülhetünk arról, hogy bizony az ő nagyapja az esetek egy részében párbajozó fél volt, iratai között – ezekkel együtt – összesen tizenkilenc párbajügy szerepel. Magától a párviadalokat túlélte nagypapától ugyanakkor keveset tudott meg erről az unoka, ahogy mindentről, mert a nagypapi szűkszavú volt, a párbaj pedig tilos, bár egyszerismind illendő. Így olvasható a szövegben, hogy segített a társadalmi felemelkedésben is, nem csupán *illendő*. A bíróság meg néha büntetett, néha nem, közben maguk a bírák is gyakran párbajoztak. Hát még az ügyvédek. Logikus. Ezért az a megoldás született, miszerint a párbaj ugyan büntetendő, de külön szabályok alapján, s a kiszabható büntetések jóval enyhébbek.

A humor tartományában virágozik – mint a tök a kerítés napos oldalán – az, ami utána olvasható, hogy a legenyhébb változatnak számító fogházakba kerültek mindazok, akiket párbajvétség alapján ítélték el. A maga módján abszurdum – bár érthető, mivel a becsületpárbajozók nyilván inkább a társadalom krémjéhez tartoztak, mint a zaccához –, hogy miféle privilégiumokat élvezhettek a lecsukásban. Például saját zárkában tölthették az éjszakát, saját ruháikban járhattak, ételt hozathattak kívülről, sőt, hölglátogatókat is fogadhattak. Mindehhez bort is fogyaszthattak. Nem tévedés, Várady pontosan látja az iratokban a borital limitjét, ami napi öt literben állapítódott meg! (Hölgyek számára nem esik szó.) Persze, olvashatjuk ugyanitt, voltak, akik bíralták a terjedő divatot, ám hasztalan. Hiába alakult országos szinten párbajellenes szervezet, ennek az elnöke, bizonyos Rakovszky István maga is szenvedélyesen vívott. – Úgy látszik, kerülte a vágás, kerülte a golyó.

A kézigránát meg szóba se jött. Az csak Hemingway ötlete volt, miután valaki kihívta, és neki jogában állt fegyvert választani, hogy hát akkor jó: kézigránát tíz lépés. Az illető állítólag soha az életben nem jelent meg a kijelölt helyen.

Azt írja Várady Lord Mansfield tizennyolcadik századi skót jogtudóst idézve könyvében, hogy „a legtöbb vita a világon szavakból születik” („*Most of the disputes of the world arise from words.*”). És ehhez idézi még Konfuciuszt, aki így nyilatkozott: „Ha én kerülnék hatalomra, azzal kezdeném, hogy visszaállítom a szavak értelmét.” Bölcs mondás. Fűzném hozzá, hogy ha a szavak értelme visszaállított volna időben, lehet, a párbajok egy része el is lett volna kerülhető – nem csak Nagybecskerekén és nem csak a Monarchia idején. Ugyanakkor felveti bennem a kérdést, vajon mi lett volna, ha a minden lőfegyverrel káprázatosan bánó, halálpontosan célba lövő kis zseni hölgy Buffalo Bill cirkuszából, Annie Oakley, bár férjezetten is, de beleszeret valakibe anno Becskerekén, majd úgy dönt, hogy ottmarad. Aztán meg úgy dönt, hogy tudásából továbbra is haszon származzék, privát lövészeti órákat tart az otta-

ni úri közönség számára. Könnyen lehet, hogy az a szavak pontosításánál is kedvezőbb hatással lett volna a pisztolypárbajok csökkenésére nézve, és ilyen értelemben számszerűen is kihatással lett volna a Várady nagyapa vezette statisztikára.

De mindez, persze, csupán feltételezés, és abba már nem megyünk bele, vajon mi lett volna például még, ha a szájában égő szivart tartó II. Vilmosnak hátat fordító Annie kezébe akkor és ott görbe tükröt adnak, és ő valamiért nem veszi észre, vagy nem akarja. És meghúzza a ravaszt. Az milyen befolyással lehetett volna az I. világháború alakulására nézve? Együttesében az egész Várady-történetre? Ki tudja. – Ezt a patront egyébként már sokszor elsütötték Hitlerrel kapcsolatban, hagyjuk hát. Miként a képzettársításos technikával vizsgált kötetben fontos szerepet kapó monarchiabeli Csekonics vadászpuska is, hiába jelenik meg ezzel pillanatok alatt itt, a reflexióban, már nem sül el. Se Buffalo Bill, se más kezében. Maradunk enyhyben.

